

Sivil dünyanın gözü indi ölkəmizdədir desək, yanılmırıq. Ölkə rəhbəri, Ali Baş Komandan İlham Əliyev 30 illik dözümlü və intizardan sonra Azərbaycan torpaqlarını özünün qətiyyəti ilə düşməndən birdəfəlik təmizlədikdən sonra görüləcək işlərdən danışmağı da lazım bilir: “Müharibədən sonra Azərbaycanın, bölgənin yeni dövrü başlanacaq. Müharibə başa çatandan sonra nəinki bölgə, həm də dünya dəyişəcək. Hər kəs bizim gücümüzü gördü. Biz bu bölgədə yeni strateji mənzərə, strateji baxış yaratmalıyıq. Müharibədən sonra Azərbaycanın, bölgənin yeni dövrü başlanacaq”.

Dövlət başçısının bu sözləri fəaliyyətimizin bütün sahələrində çalışan məsul işçilər üçün bir mesajdır, yeni dövrə yeni təşəbbüslərlə qədəm qoymağa çağırışıdır.

Elmlə təhsilin inteqrasiyası vəzifəsi hələ 296 il əvvəl Rusiyada Pyotr Akademiyasının yaradılması zamanı (8 fevral 1724-cü il) qoyulmuşdu. Elmin və universitetin mahiyyətini dərinləndirən dərk edən böyük rus alimi M.V.Lomonosov deyirdi: “Akademik rəqlament elə düşünülmüşdür ki, onun mahiyyəti nəinki öz alim sıralarını zənginləşdirir, sayını dəfələrlə artırmaq, hətta onları bütün dövlət üzrə yerləşdirməkdir... Universitet Elmlər Akademiyasının dostu, onunla qan

nürük ki, AMEA-nın bir sıra institutlarında bilavasitə, xüsusilə mühüm elmi istiqamətlərin işlənməsi və müasir fundamental elmin müxtəlif sahələri üzrə mütəxəssislərin hazırlanmasına yönəlmiş “elmi-tədris mərkəzləri” (yaxud birgə elmi tədqiqat şöbələri, laboratoriyalar) yaradıla bilər. Məsələn Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutunda, Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunda, Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunda, Botanika İnstitutunda və digər akademik institutlarda da belə elmi-tədris mərkəzlərinin mövcudluğu reallaşsın. Bu cür mərkəzlər yaradılarkən yeni istiqamətlərin inkişafı üçün adi alqoritm də uğurlu olur: ideya-istedadın rəhbərliyi altında kiçik

Çünki ən maraqlı fikirlər və ideyalar həmişə elmlərin qovşağında meydana çıxır”. Məsələn, riyaziyyatçılar radiotexnika, bərk cisimlər fizikası fənləri ilə daim təmasda işləyirlər. Maraqlıdır ki, SSRİ EA-nın Sibir bölməsində riyaziyyatla iqtisadiyyatın təmasında aparılan tədqiqatlar iqtisadiyyat elminin inkişafına olduqca böyük təsir göstərmişdir. Belə ki, istehsalat prosesləri və qiymətyaranmanın arasında olan qırılmaz əlaqələr müəyyən edilmişdir. Birgə elmi işləmələrin nəticələri, eləcə də fizika, energetika, idarəetmə nəzəriyyəsi, geologiya və başqa elmlərdə öz tətbiqini tapa bilərlər. “Riyaziyyatın gücü məhz bundadır. Bir elmi metod və anlayışları riyaziyyatın dili ilə təsvir edərkən, onları abstraktlaşdırarkən, tamamilə başqa bilik sahələrində bu metodlardan istifadə etməyə imkan yaranır” (akademik İ.A.Taymanov). Məsələn, mütəxəssislər yaxşı bilirlər ki, “operatorların spektral nəzəriyyəsi atom fizikası, elektrodinamika, akustika, hidrodinamika məsələlərinin əsaslı öyrənilməsinə imkan verir” (fizika-riyaziyyat üzrə elmlər doktoru A.A.Yakovlev).

İkincisi, tədqiqatçı işinin başlıca nəticəsi quru rəqəmlər yox, praktik fayda olmalıdır. Elm insanlara, hər şeydən əvvəl, həyatın keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün lazımdır. Həyat

birgə yaşamasının elə bir formasıdır ki, bu zaman hər iki fərd xarici mühitlə bilavasitə qarşılıqlı təsirdə olur; xarici mühitlə münasibətlərin tənzimi hər iki orqanizmin fəaliyyəti ilə uyğunlaşır) təhsil və elm sistemində “fiztex metodu” adlandırılan üsulu daha asan tətbiq etməyə imkan verir. Bu metodun mahiyyətini isə şəxslənmiş ali məktəbəqədərki şəbəkə üzərindən fiziki-texniki məktəbləri, olimpiadaları, aparıcı məktəblərdə və ixtisaslaşmış liseylərdə alim və müəllimlərin qəbul imtahanı və onların fəaliyyətini əhatə edən istedadlı məktəblilərin məqsədəuyğun seçimi təşkil edir. Eyni zamanda təbiət-elmi və humanitar təhsil üzrə I-II kurslarda ümumi təhsilin fundamentallaşmasına diqqəti artırmaq lazımdır. İxtisaslaşmış fakültə tsiklləri çərçivəsində isə ikinci-dördüncü kurslarda mükəmməl peşəkarlıq hazırlığının aparılmasıdır. Bir sözlə, lisey-universitet, magistratura-doktorantura elmi tədris sistemi işlənməli və tətbiq edilməlidir. Bu zaman Elmlər Akademiyasının liseyinə uşaqların qəbulunu Azərbaycan Elmlər Akademiyasında işlənmiş və bəyənilmiş metodika üzrə aparmaq lazımdır. Akademiya Universitetində Elmlər Akademiyası mütəxəssislərinin müəllim kimi tədris prosesinə cəlb edilmiş elm aşılamaçılarının mühazirələrini dinləmək üçün tələbələrə imkan verir.

Bir məsələni də dəqiqliklə nəzərə almaq lazımdır ki, elm və texnologiya üzrə Akademiya Universiteti akademik texnoparkla birlikdə XXI əsr elminə Azərbaycanın ciddi iştirakını təmin edəcək. Həm də dünya səviyyəsində texnologiyaların inkişafına yönələcək yeni yanaşmanın cövhərini təşkil edəcək.

Universitetdə yeni elmi ideya və uğurların inkişafı üçün unikal akademik atmosfer yaradılmalıdır. Akademik Universitetin vacib vəzifələrindən birini inkişaf etmiş xarici ölkələrdən - Almaniya, Fransa, Finlandiya, İsrail, Yaponiya, Rusiya, Koreya və digərlərinin səviyyəsində ideyalar və texnologiyalar mübadiləsinə xüsusi diqqət ayrılması təşkil etməlidir.

Akademik Universitetin üstünlüyü hər şeydən əvvəl elm və texnologiyada çevik və müasir ixtisaslara yiyələnməsinə olan yeni nəslin tərbiyə edilməsindədir. Hazırkı universitet təhsili bu vəzifəni beynəlxalq səviyyədə tələb olunan şəkildə həyata keçirməyə qadirdir deyil. Amma yüksək səviyyəli marif mərkəzi kimi Akademik Universitet milli qürur mənbəyinə çevrilərək başqa universitetlərin səviyyəsini yüksəltməyə də yardım edə bilər. Bu töhfə isə təkcə milli yox, həm də beynəlxalq əhəmiyyət daşıyacaq.

Bununla yanaşı, güman edirəm ki, Akademik Universitetin təşkili layihəsinin gerçəkləşməsi seçilmiş tələbələr və tədqiqatçılar üçün yeni tədris və tədqiqat programının yaradılmasını tələb edəcək. Bu zaman gənc alimlərin sosial-məişət və kommunal infrastruktur üzrə yüksək həyat keyfiyyətinin təmin edilməsinə xüsusi diqqət ayrılması vacibdir. Yəqin ki, Akademik Universitetin yüksək uğurunu təmin etmək üçün uyğun qanunların, qanunvericilik aktlarının dəyişilməsi və əlavə edilməsi lazımlı gələcək. Nəhayət, ilk dövrdə qazanc götürmək motivi olmadan müəyyən kapital qoyuluşu zərurəti yaranacaq. Ümumiyyətlə, fənlərarası tədqiqatların və elmlə təhsilin inteqrasiyasının tam reallaşması ölkə Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin müvafiq sərəncamından asılıdır. Belə olan halda inanırıam ki, dünyada yenilikçi alimlərin layihəyə marağına və praktik köməyinə ümid etmək olar.

Bu günün Azərbaycan reallığı isə hər kəsi - hərbcini də, fəhləni də, müəllimi də, elm və sənət adamlarını da ... öz işində müəlləh əsgər olmağı, hər cür çətinliklə mübarizə aparmağı tələb edir.

Akif ƏLİZADƏ,
AMEA Geologiya və Geofizika
İnstitutunun direktoru, akademik

Yeni dövrə yeni təşəbbüslərlə

qardaşı olub Vətənin rifahı naminə birgə xidmət etməlidir. Universitetin nəzdində gimnaziyanın mövcudluğu vacibdir, çünki onsuz universitet sanki toxumsuz bir əkin sahəsidir”. Ancaq bu plan tam həcmdə yerinə yetirilməmişdir.

Azərbaycanda elmlə təhsilin gerçək inkişaf impulsu, 100 illik yubileyinin təntənəli şəkildə 2019-cu ildə qeyd edildiyi Azərbaycan Dövlət Universitetinin yaradılması ilə bağlıdır. Məlum tarixi hadisələrin ucubından ölkəmizdə elm və təhsil formal olaraq ayrı-ayrılıqda inkişaf etsə də, əslində bu proses bəzən təqdim edildiyi kimi, bir-birindən təcrid də olunmamışdır.

Yüzliliklər ərzində Azərbaycan elmi və onun uğurları dünya elmi nəticələrinə böyük təsir göstərmişdir. Bu uğurların bünövrəsində elmin bütün inkişaf mərhələlərində və alim nəslininin bir-birini əvəz etməsində elmi kadrların hazırlanması problemi mühüm bir halqa olmuşdur. Əlamətdardır ki, elmi kadrların hazırlanması məsələsində akademiyanın institutları və Azərbaycan universitetləri böyük pozitiv birgə iş təcrübəsi əldə etmişlər. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının yüzə yaxın üzvü müxtəlif təhsil müəssisələrində və universitetlərdə işləyir, üç yüzə yaxın alimi isə ali təhsil qurumlarında əvəzçilik üzrə müəllimlik edir, elmi işlə məşğul olur.

Əlbəttə, istərdik ki, bizim universitetlər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında öz elmi-tədris fəaliyyətlərini genişləndirsinlər. Məsələn, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fizika İnstitutunun və Bakı Dövlət Universiteti Fizika fakültəsinin bazasında sonradan dövlət akkreditasiyası ala biləcək “Akademik Fizika elmi-tədris mərkəzi” fəaliyyət göstərə bilər. Ya da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutu ilə Dövlət İqtisadiyyat Universiteti bazasında əsas iqtisadi fənlərin tədrisi üçün magistrlərin və müəllimlərin hazırlanması üzrə “Akademik ali məktəb” yaradıla bilər. Düşü-

bir tədqiqatçı kollektivi idarə etmək üçün şərait yaradılır, eyni zamanda, həmin kollektivin laboratoriya (yaxud elmi mərkəz) səviyyəsində formalaşdırılmasını əsaslandırır.

Təbii mühitin aerokosmik problemləri üzrə elmi-tədris mərkəzinin yaradılması məsələsinin müzakirəsi məqsədəuyğun olardı (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı Dövlət Universiteti, Milli Aviasiya Akademiyası, Azərkosmos). Təbii mühitin öyrənilməsi bir sıra yaxın sahələrin iştirakını nəzərdə tutduğu üçün onların gücünün birləşdirilməsi çox vacibdir - bunlara “inteqrasiya olunmuş strukturlar” da deyilir.

Təbii ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının institutlarında fəaliyyət göstərən və bilavasitə gənc alimlərin hazırlanmasını həyata keçirən “baza kafedraları” və “kafedra filialları” kimi inteqrasiya olunmuş strukturların da həlledici əhəmiyyəti var. Bu baxımdan Qərbdə elm və təhsilin inteqrasiyasını götürdükdə görürük ki, bəzi universitetlərin fakültələri belə ənənəvi kafedralardan deyil, elmi-tədqiqat institutları bazasında olan kafedralardan təşkil olunmuşdur. 3-cü və 4-cü kurs tələbələri akademiyanın müvafiq aparıcı elmi-tədqiqat institutlarında təhsillərini davam etdirirlər. Gənc tədqiqatçıların yetişdirilməsində “fərdi yanaşma” belə inkişaf etdirilir. Hər bir elmi rəhbərin birdən üçdək tələbəsi olmalıdır.

Bu günün yeni dövr və yeni şərait elmlə təhsilin inteqrasiyasının daha səmərəli formalarının axtarılması vəzifəsini qarşıya qoyur.

Elm aləminə məlumdur ki, təxminən 60 il əvvəl (1957) SSRİ EA (hazırda Rusiya EA) Sibir bölməsinin təşkilinin təşəbbüskarı kimi çıxış edən akademiklər M.A.Lavrentyev, S.L.Sobolev, S.A.Xristianoviç belə bir məntiqli və sadə həqiqətə əsaslanırdılar: **“Birincisi**, müxtəlif istiqamətlərin alimləri çiyin-çiyinə işləməli, ev şəraitində də təmasda olmalı və həmişə ünsiyyət yaratmalıdırlar.

göstərir ki, fənlərarası elmi yanaşma bütün sosial-iqtisadi şəraitlərdə səmərəli işləyir və uğurla uyğunlaşır. Bu zaman fundamental elmi problemlərlə yanaşı, elmi fəaliyyətlə sıx bağlı olan bir çox başqa məsələlər də lazımi səviyyədə həllini tapır.

Üçüncü səbəb isə elmə mütəlc “gənc qanın” lazımlı olmasıdır. Buna görə də akademiya təkcə “zubrlar qoruğu” deyil, həm də Akademik Universitetin yaratmalı olduğu “kadrlar küresi”, gənc alimlər “fabriki” olmalıdır. Nəsillərin varisliyinin tam olması üçün isə tələbələrə yalnız peşəkar pedaqoqlar deyil, *həm də alimlər özləri tədqiqatçılarını öyrətməlidirlər*. Ən yaxşısı isə bu iş elmi layihələr üzərində birgə fəaliyyət prosesində görülməlidir.

Başqa sözlə, Azərbaycanda elmin sonrakı inkişafı və kadr potensialını kifayət qədər təmin etmək üçün Milli Elmlər Akademiyası nəzdində yüksək səviyyəli müasir tədris mərkəzinin - *Akademik Universitetin təşkilinin zəruriliyi* məsələsi gündəmdə durur. Bu həm də ona görə vacibdir ki, güclü elmi tədris bazasının yaradılması nəticəsində ölkəni dünya səviyyəsində təmsil etmək imkanı meydana çıxar və bu da progressiv texnologiyaların yaradılmasına üzərindən qloballaşma prosesində aktiv iştirak etməkdə Azərbaycana yardım göstərir. Mahiyyətcə bu o deməkdir ki, ölkədə aktiv və səmərəli tədqiqat işi üçün gənclərə imkan yaratmaq lazımdır. Yüksək və qabaqcıl elm barədə onların arzuları xarici mərkəzlərlə bağlı olmalıdır. Akademik Universitetin yaradılması yolunda uğur qaynaqlarının əsasını Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında böyük iş və tədqiqatlar təcrübəsinə malik olan, elmin ön sıralarında gedən - energetika və su problemləri, fizika və nanotexnologiyalar, riyaziyyat, informasiya texnologiyaları, molekulyar biologiya və genetik, geologiya və geofizika, neft kimyası və neftayırma ... sahələri üzrə iri fundamental institutların mövcudluğu təşkil edir. Belə simbioz (*simbioz - iki növdən olan fərdlərin*